

REGIONAL DAYANIQLI SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFIN TƏHLİLİNİN VERİLƏNLƏR BAZASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNİN NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ

Daxil olub: 1 iyul 2026-cı il

Qəbul olunub: 8 oktyabr 2026-cı il

Received: 1 July 2026

Accepted: 8 October 2026

Gülzarə Hüseynova¹, Xatirə Hüseynova²

¹ *doktorant, Milli Aviasiya Akademiyası;*

² *i.e.d., professor, AR Prezidenti yanında*

Dövlət İdarəçilik Akademiyası;

¹ *hgulnara328@gmail.com*

² *khatira.huseynova@dia.edu.az*

¹ *<https://orcid.org/0009-0001-3192-4965>*

² *<https://orcid.org/0000-0001-8590-1091>*

DOI: <https://doi.org/10.30546/UNEC.SR.2026.03.501>

Xülasə

Tədqiqatın əsas məqsədi regionların dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının təhlilinin verilənlər bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin elmi-nəzəri əsaslandırılmasıdır. Regional inkişafın hərtərəfli iqtisadi, sosial və ekoloji qiymətləndirilməsi üçün verilənlər bazasının təkmilləşdirilməsi və rəqəmsal transformasiyaların başlıca tələblərinin nəzərə alınmaqla zənginləşdirilməsi zəruriliyi əsaslandırılmışdır. Tədqiqat metodları kimi müşahidə, müqayisəli təhlil, sistemli yanaşma, deduksiya və induksiya, elmi abstraksiya, məntiqi ümumiləşdirmə üsulları və regional inkişafın verilənlər bazasının vəziyyətini səciyyələndirən yanaşmalar tətbiq edilmişdir. Tədqiqatın elmi yeniliyi - ölkədaxili regionların dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının təhlili məqsədilə istifadə edilən göstəricilərin təsnifatının verilməsi, Azərbaycan regionlarının dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafını ətraflı xarakterizə etmək üçün əlavə göstəricilərin müəyyən edilməsi və onların verilənlər bazasına əlavə edilməsi zəruriliyinin əsaslandırılmasıdır. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti verilənlər bazasına əlavə ediləcək göstəricilərin regionların dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının təhlili və idarə edilməsi qərarlarının işlənilib hazırlanması üçün istifadə imkanlarında ifadə olunur. Əldə edilmiş nəticələr regionların dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının təhlilinin verilənlər bazasının möhkəmləndirilməsinə xidmət edəcəkdir. Regional inkişafın iqtisadi, sosial və ekoloji təhlilinə dair xülasə edilən elmi-nəzəri müddəalar hərtərəfli təhlilə imkan verən verilənlər bazasının formalaşdırılmasına yardımçı olacaqdır.

Açar sözlər: *verilənlər bazası, dayanıqlıq, göstəricilər, Azərbaycan, sosial-iqtisadi inkişaf, təhlil.*

JEL Classification: *R110, C810.*

THEORETICAL ASPECTS OF IMPROVING THE DATABASE FOR ANALYZING REGIONAL SUSTAINABLE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Gulnara Huseynova¹, Khatira Huseynova²

¹ *PhD Student, National Aviation Academy*

² *Dr., professor, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan*

Abstract

The primary objective of the study is to provide a scientific and theoretical rationale for enhancing the database used to analyze the sustainable socio-economic development of regions. The study substantiates the need to improve the database—specifically for the comprehensive economic, social, and environmental assessment of regional development—and to enrich it in alignment with the key requirements of digital transformation. Research methods employed include observation, comparative analysis, a systems approach, deduction and induction, scientific abstraction, logical generalization, and approaches characterizing the state of the regional development database. The study's scientific novelty lies in the classification of indicators used to analyze the sustainable socio-economic development of domestic regions, as well as the justification for identifying and incorporating additional indicators into the database to provide a detailed characterization of the sustainable socio-economic development of Azerbaijan's regions.

The practical significance of the study lies in the potential to utilize the newly added indicators to analyze and formulate management solutions for the sustainable socio-economic development of regions. The findings will contribute to strengthening the database used for analyzing regional sustainable socio-economic development. The generalized scientific and theoretical insights regarding the economic, social, and environmental analysis of regional development will facilitate the creation of a database capable of supporting comprehensive analysis.

Keywords: *database, sustainability, indicators, Azerbaijan, socio-economic development, analysis.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УЛУЧШЕНИЯ БАЗЫ ДАННЫХ ДЛЯ АНАЛИЗА РЕГИОНАЛЬНОГО УСТОЙЧИВОГО СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Гюльнара Гусейнова¹, Хатира Гусейнова²

¹ докторант, Национальная академия авиации

² д.э.н., профессор, Академия государственного управления при Президенте АР

Резюме

Основная цель исследования – научное и теоретическое обоснование направлений совершенствования базы данных для анализа устойчивого социально-экономического развития регионов. Обоснована необходимость совершенствования базы данных для комплексной экономической, социальной и экологической оценки регионального развития и ее обогащения с учетом основных требований цифровой трансформации. В качестве методов исследования применены наблюдение, сравнительный анализ, системный подход, дедукция и индукция, научная абстракция, методы логического обобщения и подходы, характеризующие состояние базы данных регионального развития. Научная новизна исследования заключается в классификации показателей, используемых для анализа устойчивого социально-экономического развития регионов внутри страны, а также в обосновании необходимости выявления дополнительных показателей для детальной характеристики устойчивого социально-экономического развития азербайджанских регионов и их добавления в базу данных.

Практическая значимость исследования выражается в возможности использования показателей, добавляемых в базу данных, для анализа и разработки решений по управлению устойчивым социально-экономическим развитием регионов. Полученные результаты будут способствовать укреплению базы данных для анализа устойчивого социально-экономического развития регионов. Обобщенные научно-теоретические положения по экономическому, социальному и экологическому анализу регионального развития будут способствовать формированию базы данных, позволяющей проводить всесторонний анализ.

Ключевые слова: база данных, устойчивость, показатели, Азербайджан, социально-экономическое развитие, анализ.

Giriş

Milli iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafı regionların dayanıqlı və tarazlı sosial-iqtisadi inkişafı səviyyəsindən həlledici dərəcədə asılıdır. Regional sosial-iqtisadi inkişaf vəziyyətinin obyektiv qiymətləndirilməsi və idarəetmə qərarlarının əsaslandırılması zəruri verilənlər bazasının mövcudluğunu tələb edir. Mövcud verilənlər bazası ölkə regionlarının dayanıqlı sosial-iqtisadi vəziyyətinin səciyyələndirilməsi tələblərinə, heç də həmişə cavab vermir. Odur ki, dayanıqlı regional inkişafın iqtisadi, sosial və ekoloji təhlili və qiymətləndirilməsi üçün verilənlər bazasına zəruri göstəricilər əlavə olunmaqla tamamlanmalı və həmin baza rəqəmsal transformasiyalar şəraitinə uyğun genişləndirilməlidir. Müvafiq istiqamətdə tədqiqatlar aparılsa da, regional sosial-iqtisadi inkişafın təhlilinin verilənlər bazasının təkmilləşdirilməsinin elmi-nəzəri aspektləri kifayət qədər araşdırılmamış, o cümlədən rəqəmsallaşma şəraitində regionun dayanıqlı sosial-iqtisadi və ekoloji qiymətləndirilməsi üçün zəruri olan göstəricilər müəyyən edilməmiş, onları kəmiyyətə əks etdirəcək verilənlər xarakterizə olunmamış, müvafiq verilənlər bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri elmi-nəzəri cəhətdən əsaslandırılmamışdır. Qeyd olunanlar tədqiqat mövzusunun aktuallığını şərtləndirir.

Ədəbiyyat xülasəsi

Regional inkişaf və onun təhlilinin verilənlərlə təminatı

Regional inkişafın məqsədi konkret ərazidə sosial rifahın yüksəlməsi, o cümlədən əhali gəlirlərinin artırılması, təhsil və səhiyyənin inkişafı, yoxsulluğun azaldılması və əlbəttə, dayanıqlı iqtisadi artımın təmin edilməsidir. Başqa sözlə, regionun inkişafı burada həyatın keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasını, milli iqtisadiyyatın inkişafında onun mövqeyinin möhkəmləndirilməsində və makroiqtisadi göstəricilərin yaxşılaşdırılmasında rolunun artırılmasıdır (Cui et al, 2024).

Regional inkişafı şərtləndirən amillər qismində ilk növbədə aşağıdakıları aid etmək olar:

- işgüzar fəallığın səviyyəsi;
- istehsalın strukturu;
- istehsalın strukturunun dayanıqlı inkişaf tələblərinə uyğunluğu;
- investisiya cəlbediciliyi və investisiya fəallığı;
- infrastrukturun inkişaf səviyyəsi;
- regionun coğrafi mövqeyi və sair.

İnfrastrukturun inkişaf səviyyəsini əks etdirən göstəricilərə regionun infrastruktur şəbəkəsinin və nəqliyyat sisteminin vəziyyətini əks etdirən aşağıdakı göstəricilər aiddir:

- nəqliyyatın növləri;
- nəqliyyat sisteminin inkişaf potensialı (yeni stansiyaların, limanların inşası və fəaliyyətə başlaması);
- daşımanın maya dəyəri;
- daşımanın müddəti, dövriliyi;
- sərnişinlərin və yüklərin vaxtında çatdırılmasının xüsusi çəkisi.

Sadalanan amillərin regional inkişafa təsirinin təhlili və kəmiyyətə qiymətləndirilməsi üçün, hər şeydən əvvəl, sistem əmələ gətirən göstəricilərin representativliyi və onların çarpaz yoxlanmasını təmin edən verilənlərin mövcudluğu tələb olunur.

İnvestisiya cəlb ediciliyi regionun inkişafının şərti və nəticəsi kimi nəzərdən keçirilə bilər. Belə bir fikirlə (Kokova, 2025, s. 105) razılaşmaq lazım bilirik ki, regionun dayanıqlı inkişafında, onun investisiya cəlb etmək qabiliyyəti aparıcı amildir. Bunun üçün regionda investisiya axınlarını artıran əlverişli mühit formalaşdırılmalıdır. Həmin mühiti xarakterizə etmək üçün iqtisadi, sosial və ekoloji inkişafı səciyyələndirən verilənlərin ciddi strukturlaşdırılmış bazasının mövcudluğu zəruri şərtidir.

Ölkədaxili regionların sosial-iqtisadi inkişafının təhlili və idarə edilməsinin verilənlər bazası qarşılıqlı əlaqəli və strukturlaşdırılmış verilənlər sistemidir (Feshchur et al, 2023). Baza sürətli axtarışa imkan verməli və göstəricilərin sistem əmələ gətirən tamlığını, çoxsaylı istifadəçilərin müraciətinə operativ reaksiyanı təmin etməlidir. Regional təhlil və idarəetmədə verilənlərin - statistik, normativ, kartoqrafik, strateji, habelə uçot (qeydiyyat) növləri istifadə olunur. Region çərçivəsində təhlilin aparılması və idarəetmə qərarlarının hazırlanması üçün, həmçinin ekspert verilənləri və zəif formalizə olunmuş digər verilənlər cəlb olunur (Tiwari, 2024). Regionda sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsini keyfiyyət və kəmiyyətə qiymətləndirmək üçün, hər şeydən əvvəl adambaşına düşən ümumi daxili məhsulu (ÜDM), ümumi məhsul buraxılışını (ÜMB), investisiya qoyuluşlarının həcmi və strukturunu, işsizliyin səviyyəsini müəyyən etmək lazım gəlir. Yeri gəlmişkən adambaşına ÜDM, ÜMB və gəlirlər, regionun dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının səciyyələndirilməsi üçün ümumilikdə zəruri göstərici hesab olunur. Region çərçivəsində ÜDM-in strukturunda istehsal və xidmətin payının dinamikası da, müvafiq mənbələrdə mühüm amil sayılır (Attiah, 2019, s.112-127).

Xidmət statistikasının, xüsusilə pərakəndə ticarətə aid statistik göstəricilərin kəmiyyət ifadəsi kimi verilənlərin regional səviyyədə sistemləşdirilməsi, bir çox hallarda kifayət qədər ciddi çətinliklərlə müşayiət olunur. Sırr deyildir ki, regional və yerli səviyyələrdə müvafiq verilənlərin dürüstlüyü, bəzi hallarda qeyri-qənaətbəxş və onların çarpaz yoxlanma imkanları məhdud olur. Belə vəziyyəti şərtləndirən səbəblərdən biri, ərazidə respublika tabeli qurumların yerlərdə hesabatlılığının olmaması, yerli təşəbbüslərin reallaşması layihələrinə investisiyaların maliyyələşdirilməsi üzrə verilənlərin, yalnız layihə başa çatdıqdan sonra təqdim olunmasıdır. Regionlarda rəqəmsallaşmasının ləngiməsi amili də bu baxımdan az rol oynamır (Mia et al, 2024).

Regional inkişafın verilənlər bazasının mövcud vəziyyəti, müvafiq mənbələrdə (Matveeva, 2018, s.143) göstərilirdiyi kimi informasiya texnologiyalarının inkişaf səviyyəsi, habelə verilənlərin işlənməsi və yayılmasının institusional şəraiti ilə əlaqədardır.

Materiallar və metodlar

Regional sosial-iqtisadi inkişafın verilənlər bazasının tamamlanması

Regional dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafı xarakterizə edən göstəricilərin sistem əmələ gətirməsi region səviyyəsində əsaslandırılmış və optimal qərarların işlənilməsi və qəbulu üçün zəruridir. Hərtərəfli təhlillər bazasında optimal qərarların qəbulu və icrası keyfiyyətli informasiya təminatı tələb edir. Keyfiyyətli informasiya dedikdə, bu və ya digər səviyyədə optimal idarəetmə (tənzimləmə) qərarlarının qəbulu üçün verilənlərin dəqiqliyi, dürüstlüyü, vaxtlı-vaxtında təqdim edilməsi kimi xarakteristikalar nəzərdə tutulur.

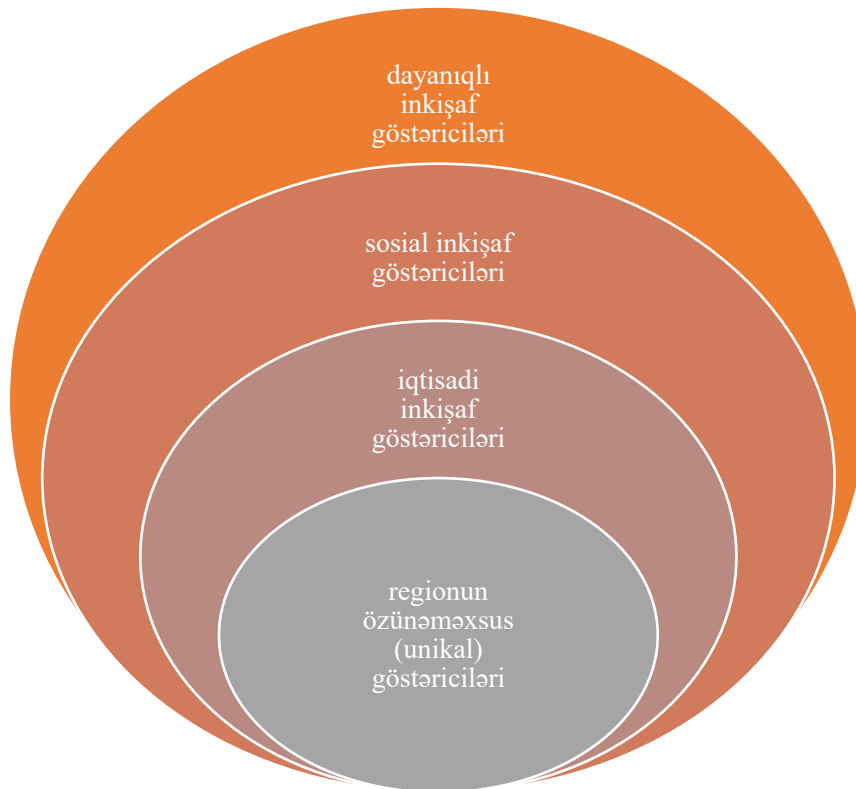
Dayanıqlı regional inkişafın verilənlər bazasında natamamlıq, metodiki xarakterli və verilənlərin qeydiyyatı (uçotu) çətinlikləri ilə də əlaqədardır. Natamam informasiya təminatı şəraitində regional təhlil və idarəetmədə risk ehtimalı yüksəkdir. Məsələn, ondadır ki, regionun iqtisadi və digər potensialının qiymətləndirilməsindəki hər hansı təqribilik investorların marağını azalda bilər. Digər tərəfdən, belə vəziyyət regional inkişaf layihələrinin başa çatdırılması mərhələsində gözlənilməz situasiyaların yaranmasına səbəb ola bilər.

İnformasiyanın keyfiyyətini xarakterizə edən göstəricilərin vaciblik əlamətinə görə sıralanması, əhəmiyyətli dərəcədə verilənlərə hansı tədqiqat meyarlar əsasında

yanaşılmasından asılıdır. Bu halda tamlıq, dəqiqlik, vaxtlı-vaxtında əldə edilmə, reprezentativliklə yanaşı, verilənlərin obyektivliyi və informativliyi də önə çəkilməlidir. Regional səviyyədə dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafın informasiya təminatı sadalanan keyfiyyət tələblərinə heç də həmişə cavab vermir. Rəqəmsal transformasiyaların təşəkkülünün ilkin mərhələsində belə vəziyyət regionların sosial iqtisadi vəziyyətinin xüsusilə dayanıqlıq meyarları üzrə səciyyələndirilməsini çətinləşdirir. Məsələ ondadır ki, istixana qazları, o cümlədən karbon emissiyaları, bərpa olunan enerji mənbələri və onlardan istifadə, karbon izi, enerji səmərəliliyi və dayanıqlı inkişafın vəziyyətinə dair digər göstəriciləri regional səviyyədə əldə etmək, heç də asan deyildir. Belə vəziyyətin obyektiv və subyektiv səbəbləri vardır. Məsələn hazırda enerji təhlili üzrə bir sıra göstəricilərin nəinki ölkədaxili regionlar, habelə milli səviyyələrdə belə hesablanması vəziyyəti qənaətbəxş deyildir (Stavytskiy, 2021).

Dayanıqlı inkişaf meyarları üzrə qiymətləndirmə çoxsaylı və ekoloji tələblərin ciddiləşməsi nəticəsində get-gedə artan göstəricilərin təhlilə cəlb edilməsini nəzərdə tutur. Yuxarıda istinad edilən mənbədə qeyd olunduğu kimi, Dünya Bankı enerji təhlükəsizliyi indeksini hesablamaq üçün 29 göstəricidən istifadə edir. Bununla belə metodoloji baza əsasən dövlətlər qrupu üzrə hesablamalar aparmağa imkan verir. Deyək ki, Avropa ölkələri üzrə orta göstərici hesablanır və o vahidə bərabər götürülür. Konkret ölkənin göstəricisinin 1-dən böyük olması həmin ölkədə enerji təhlükəsizliyinin Avropa üzrə orta səviyyədən yaxşı olduğunu (və ya əksinə) göstərir.

Ölkədaxili regionun inkişafının informasiya təminatı verilənlərin yığılması və təhlilindən strateji inkişaf planının tərtibinə və onun reallaşdırmasına qədərki mərhələləri əhatə edir. Qeyd olunan mərhələlərin hər birində bu və ya digər göstəriciyə olan ehtiyacı müəyyən etmək üçün, ilkin yanaşmada milli səviyyədə təqdim olunan müvafiq göstəriciləri təsnifləşdirmək olar. Regionların dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının təhlili üçün cəlb edilən göstəriciləri ilkin yanaşmada dayanıqlı inkişaf, sosial, iqtisadi və konkret regionun özünəməxsus göstəriciləri kimi fərqləndirmək məqsədəuyğundur (sxem 1).

Sxem 1. Regionların dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının təhlilinə cəlb edilən göstəricilərin ilkin təsnifatı

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Regionun iqtisadi inkişafını xarakterizə edən göstəricilər mühit yaradan göstəricilər sistemi kimi qəbul edilir. Həmin göstəricilərə ilkin yanaşmada adambaşına düşən ümumi daxili məhsul, əmək məhsuldarlığı, işsizlik səviyyəsi, gəlirlərin bölgüsü vəziyyəti, həyatın dəyəri (inflyasiya səviyyəsi), alıcılıq qabiliyyəti (əsas istehlak mallarının qiymətləri və onun dinamikası), investisiya cəlbediciliyi və elmi tədqiqatlara və innovasiyalı fəaliyyətə məsrəflər, infrastrukturun keyfiyyəti və sair kimi göstəricilər aid edilməlidir.

Sosial-iqtisadi inkişaf göstəricilərinin fərqləndirilməsində müəyyən şərtlilik mövcuddur (Panakajə, 2025). Regional tədqiqatlar da bu baxımdan heç də istisna deyildir. Regionda sosial inkişafı təhlil etmək və idarəedici qərarlar vermək üçün zəruri olan göstəricilərə, insan inkişafı indeksinin hesablanması məqsədilə istifadə olunan sağlam ömür uzunluğu, artıq qeyd edilmiş adambaşına gəlirlər göstəricisi, habelə yoxsulluq səviyyəsi, gender bərabərliyi, tibbi xidmətə, içməli suya və biliklərə əlçatanlıq aid edilə bilər. Biliklərə əlçatanlıq fasiləsiz təhsil imkanlarında,

onların reallaşdırılmasının əlçatanlığında, təhsil və təcrübə arasında üzvi vəhdətin təmin edilməsində, karyera yüksəlişi baxımından təhsil almaq üçün motivlərdə ifadə olunur.

Regionların dayanıqlı inkişafını xarakterizə edən göstəricilərin mühüm hissəsi məhz ekoloji inkişaf göstəriciləri qismində təhlilə cəlb edilir. Regionun inkişafının dayanıqlı inkişaf konsepsiyasına uyğunluğu vəziyyətini əks etdirən çoxsaylı göstəricilərə (göstəricilər qrupuna) ilk növbədə aşağıdakılar aid edilir:

- biomüxtəlifliyi xarakterizə edən göstəricilər qrupu (ərazidə növlərin sayı və müxtəlifliyi, onların sayının dinamikası, yerli və invaziv növlərin faiz nisbəti və s.);
- torpağın keyfiyyəti göstəriciləri (pH, eroziyanın sürəti, qidalı maddələrin (N,P,K) miqdarı);
- havanın keyfiyyəti göstəriciləri (yer səthindəki ozonun, havada bərk hissəciklərin, kükürd dioksidin, karbonmonoksitin və azot dioksidin miqdarı);
- suyun keyfiyyəti göstəriciləri (tərkibdə olan duzluluq, azot və fosfor, pH, həll olmuş oksigen və sairənin miqdarı);
- sudan istifadə zamanı yol verilən itkilər;
- enerjiden istifadədə bərpa olunan enejinin payı;
- istixana qazlarının emissiyası, karbon izi;
- üzvi əkinçiliyin payı;
- ekoloji vergilərin xüsusi çəkisi və sair.

Regionda rəqəmsal inkişaf səviyyəsi və elektron hökumət portalından istifadə vəziyyəti göstəriciləri dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafı ümumilikdə xarakterizə edir. Rəqəmsal mühitin yaratdığı üstünlüklər sayəsində regionun özünəməxsus, o cümlədən fərqli xüsusiyyətlərini və imkanlarını xarakterizə edən göstəricilərin verilənlər bazasına daxil edilməsi imkanları genişlənmişdir. Həmin imkanların reallaşması regionun inkişaf potensialını, əvvəlki dövrlərə nisbətən daha ətraflı qiymətləndirməyi mümkün edir.

Regionun inkişafına əhəmiyyətli təsir edən özünəməxsus (mədəni, təbii, spesifik) göstəricilər, resurslardan səmərəli istifadəyə, rəqabət üstünlüklərindən yararlanmağa yönəlmiş idarəetmə qərarlarının hazırlanması və həyata keçirilməsində istifadə edilməlidir. Həmin göstəricilərə ilk növbədə aşağıdakıları aid etmək olar:

- regional identikliyi şərtləndirən təbii mühit və landşaft xarakteristikaları;
- topoqrafik və iqlim xüsusiyyətləri;
- yaşıl təşəbbüsləri şərtləndirən səbəblər;
- regional mədəni irsin vəziyyəti;

- yerli innovasiya potensialı;
- ixtisaslaşmanı xarakterizə edən və sair göstəricilər.

Metodlar

Ölkədaxili regionların inkişafının sosial-iqtisadi və ekoloji xarakteristikalarının təhlili və qiymətləndirilməsi üçün verilənlər bazasının möhkəmləndirilməsi imkanlarının aşkar edilməsi prosesində tədqiqat metodları kimi müşahidə, müqayisəli təhlil, sistemli yanaşma, deduksiya və induksiya, elmi abstraksiya, məntiqi ümumiləşdirmə üsulları və regional inkişafın verilənlər bazasının vəziyyətini səciyyələndirən yanaşmalar tətbiq edilmişdir. Müəllif yanaşmasının mövcud elmi tədqiqatlardan və statistik qiymətləndirmə sistemlərindən fərqi sadalanan metodlarla yanaşı, haqqında danışılan yanaşmalardan istifadə edilməsidir. Regional inkişafın verilənlər bazasının vəziyyətini səciyyələndirən yanaşmalar, həmin bazaların natamamlıq, metodiki xarakterli və verilənlərin qeydiyyatı (uçotu) çətinliklərinin aradan qaldırılması imkanlarının nəzərə alınmasından ibarətdir.

Müzakirə

Azərbaycanda regional inkişaf və onun təhlilinin verilənlər bazasını əlavə edilməli göstəricilər

Azərbaycanda regionların dinamik və tarazlı inkişafı son onilliklərdə xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur. 2004-cü ildən başlayaraq həyata keçirilən 2004 - 2008, 2009 - 2013, 2014 - 2018 və 2019 - 2023-cü illər üzrə ölkə regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramları intensivləşən urbanizasiya şəraitində ölkə iqtisadiyyatının inkişafında regionların rolunu artırmışdır. Müvafiq mənbələrdə göstəriləndiyi kimi, “2018-ci illə müqayisədə 2023-cü ildə ölkə üzrə ümumi məhsul buraxılışı (ÜMB) nominal ifadədə 48 faiz, regionlarda isə 68 faiz artmışdır” (Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019 - 2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasına dair YEKUN HESABAT, 2024).

Regional inkişaf proqramlarının icra olunduğu əvvəlki dövrlərdə də mühüm irəliləyişlər əldə edilmişdir. Belə ki, Azərbaycanda regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə “Dövlət proqramlarının icra olunduğu 2004–2018-ci illər ərzində ümumi daxili məhsul 3,3 dəfə, o cümlədən qeyri-neft sektoru üzrə 2,8 dəfə, sənaye üzrə 2,6 dəfə, kənd təsərrüfatı üzrə 1,7 dəfə artmışdır” (Azərbaycan Respublikası

regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında, 2019).

Ölkəmizdə regional inkişafın prioritetliyini şərtləndirən mühüm amillərdən biri qeyri-neft sektorunun üstün inkişafının təmin edilməsi, milli iqtisadiyyatın neft-qaz sektorundan və karbohidrogen qiymətlərinin kəskin tərəddüdlərindən asılılığını azaltmaqdır. Qeyri-neft-qaz sektorunun inkişafı göstəriciləri qismində həmin sektorun ÜDM-də, dövlət büdcəsində ixracda xüsusi çəkisi göstəriciləri, idarəetmə və texnoloji məqsədəuyğunluq meyarları baxımından verilənlər bazasında əhatə olunmalıdır. Bu və ya digər ölkədaxili regionun qeyri-neft-qaz sektoruna töhfəsinin də hesablanması məqsədəuyğundur. Milli iqtisadiyyatın strukturu Azərbaycan regionları üzrə bu meyarın tətbiqini tələb edir.

Azərbaycanda regionların inkişafının iqtisadi qiymətləndirilməsi məsələlərinin tədqiq olunduğu elmi araşdırmalarda (Aliyeva, & Zaur, 2024, p. 11-15) göstərilirdi ki, ölkədə regionların inkişafının güclü tərəfi makroiqtisadi sabitlik, iş qüvvəsinin bolluğu, inkişaf etmiş və daim modernləşən infrastrukturun, o cümlədən nəqliyyat sisteminin mövcudluğudur.

Regional sosial-iqtisadi inkişaf üzrə tədbirlərin əsaslandırılması, artıq qeyd olunduğu kimi, zəruri verilənlər bazasına əsaslanır. Müvafiq dövlət proqramlarının icrası vəziyyəti barədə hesabatların hazırlanmasının verilənlər bazası barədə də analoji fikir söyləmək olar. Eyni zamanda, həmin verilənlərin təyinat meyarı üzrə strukturlaşdırılması və representativliyinin təmin edilməsi üzrə işlərin daha fəal surətdə davam etdirilməsini məqsədəuyğun hesab edirik.

Ölkədə regionların sosial-iqtisadi inkişafını xarakterizə edən statistik məcmuələr müntəzəm şəkildə dərc edilir. “Azərbaycanın regionları” statistik məcmuəsi ilə yanaşı, sahələr üzrə statistik məcmuələrdə regionlar üzrə göstəricilərin kəmiyyət ifadələri təqdim olunur. Son dövrlərdə təqdim olunan göstəricilərin sayı, infoqramlar da daxil olmaqla mütəmadi olaraq artırılır.

Rəsmi statistikada Azərbaycan regionları üzrə göstəricilər 2022-ci ildən başlayaraq 14 iqtisadi rayon üzrə təqdim olunur. Həmin göstəricilər aşağıdakıları əhatə edir:

- əhali və demoqrafiya üzrə göstəricilər: əhalinin sayı və sıxlığı, əhalinin təbii hərəkəti, migrasiyası, məşğulluq və işsizlik;

- iqtisadi və istehsal göstəriciləri: məhsul buraxılışı və sənaye istehsalı, xüsusi çəkilər; bitkiçilik və heyvandarlıq məhsullarının istehsal həcmi, əkin sahələri və mal-qaranın baş sayı; regionlara qoyulan daxili və xarici investisiyaların həcmi,

tikinti-quraşdırma işlərinin payı; istifadəyə verilmiş mənzillərin ümumi sahəsi, sosial və təsərrüfat təyinatlı obyektlərin sayı;

- iqtisadi rayonlar üzrə muzzla çalışan işçilərin orta aylıq nominal əməkhaqqı; əhaliyə satılan malların və göstərilən ödənişli xidmətlərin həcmi; hər on min nəfərə düşən həkim və cərpayı sayı, məktəblərin, məktəbəqədər müəssisələrin və şagirdlərin sayı;

-avtomobil yollarının uzunluğu, yük və sərnişin daşınması, internet və telefon abunəçilərinin sayı; təbii qaz, elektrik enerjisi və içməli su ilə təminat səviyyəsi.

Rəsmi statistikada Azərbaycan regionları üzrə təqdim olunan onlarla göstəricilərin müqayisəli təhlilin nəticəsi olaraq deyə bilərik ki, ölkə regionlarının dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının hərtərəfli təhlili üçün rəsmi statistikada təqdim olunan göstəricilərin sayı daha da artırılmalı, müvafiq verilənlər bazası tamamlanmalıdır. Hesab edirik, Azərbaycanın regionlarının dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafın verilənlər bazasının idarəetmə meyarları baxımından, rəsmi statistika hesabına formalaşan hissəsinin aşağıdakı bölmələr üzrə tamamlanması məqsəduyğundur (sxem 2).

Sxem 2. Regional sosial-iqtisadi inkişafın verilənlər bazasının tamamlanması üçün tövsiyə olunan göstəricilər

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Ölkədaxili regionun inkişafının iqtisadi xarakterizə edilməsi üçün burada işsizlik səviyyəsi və alıcılıq qabiliyyətinin kəmiyyətcə qiymətləndirilməsi zəruridir (Orlova, 2024, s. 2569-2586). İnvestisiyaların optimal həcmi və səmərəli strukturu müəyyən edilməsi meyarı üzrə zəruri göstəricilər verilənlər bazasında öz

əksini tapmalıdır. Milli səviyyədə hesablanan sosial inkişaf göstəricilərinin (sağlam ömür uzunluğu, biliklərə əlçatanlıq, yoxsulluq səviyyəsi, tibbi xidmətə əlçatanlıq, gender bərabərliyi və s.) regional səviyyədə də təqdim edilməsi təhlil və idarəetmə qərarlarının əsaslandırılmasına xidmət edə bilər. Analoji fikri ekoloji inkişaf göstəricilərinə (havanın, torpağın, suyun keyifliyi, istixana qazlarının emissiyası və sair) münasibətdə də söyləmək mümkündür.

Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək demək olar ki, Azərbaycanda regional təhlilin verilənlər bazasına əlavə edilməsi təklif olunan göstəricilər sisteminin seçim meyarlarını idarəetmə və rəqəmsal texnologiyalarının tələblərinə uyğunluq baxımından məqbul hesab etmək olar.

Nəticə

Aparılan tədqiqatın yekununu xülasə edərək demək olar ki, regional inkişafın dayanıqlı iqtisadi, sosial və ekoloji qiymətləndirilməsi üçün verilənlər bazası təkmilləşdirilməli və rəqəmsal transformasiyaların tələbləri nəzərə alınmaqla zənginləşdirilməlidir. Verilənlər bazasının dayanıqlı regional inkişafın hərtərəfli təhlilinə imkan verməməsi probleminin həlli məqsədilə ilk növbədə ölkədaxili regionların dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının təhlilinə cəlb edilən göstəricilərin ilkin təsnifatı aparılmışdır. Daha sonra Azərbaycanda regionların dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının hərtərəfli səciyyələndirilməsi üçün verilənlər bazasının təkmilləşdirilməsi baxımından əlavə edilməsi təklif edilən göstəricilər müəyyən edilmiş, onların haqqında danışılan bazaya daxil edilməsi zərurəti əsaslandırılmışdır.

Ədəbiyyat

1. Aliyeva, Ruhangiz & Zaur, Aliyev. (2024). SOCIO-ECONOMIC ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT OF REGIONS OF AZERBAIJAN AND DIRECTIONS OF PRIORITY DEVELOPMENT. 5. 11-15. 10.5281/zenodo.11278568
2. Attiah, Eman. (2019). The Role of Manufacturing and Service Sectors in Economic Growth: An Empirical Study of Developing Countries. EUROPEAN RESEARCH STUDIES JOURNAL. XXII. 112-127. 10.35808/ersj/1411
3. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasına dair YEKUN HESABAT.
<https://economy.gov.az/storage/files/files/9262/UfBFxAmZflklMrEOldDh8Xo7ZSD116PbIBP1VF99.pdf>.
4. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 29 yanvar 2019-cu il № 500

5. Cui, Yuhu & Tian, Hu & An, Dong & Jia, Yonghua. (2024). Quality of life and regional economic development: Evidence from China. PLOS ONE. 19. 10.1371/journal.pone.0298389
6. Feshchur, Roman & Yakymiv, Andriy & Shyshkovskiy, Serhii & Yavorskiy, Roman. (2023). Management of socio-economic system development based on project management in conditions of economy and society digitalization: monograph / under the editorship R. Feshchur; [A. Yakymiv, S. Shyshkovskiy, R. Yavorskiy, V. Samulyak, V. Kichor]. – Volume 2. – Lviv: Rastr-7, 2023. – 130 p
7. Kokova Elvira Ruslanovna. Analysis of the socio-economic development of the region at the present stage // Journal of Applied Research. 2025. No. 10.
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya-regiona-na-sovremennom-etape> (date of access: 04.05.2026), pp. 105-110, pp. 105
8. Matveeva, Lyudmila & Nikitaeva, Anastasia & Chernova, O.. (2018). Information as a strategic resource for regional development: Institutional and technological aspects. Terra Economicus. 2018. 134-145. 10.23683/2073-6606-2018-16-1-134-145
9. Mia, Md Aslam & Hossain, Md & Sangwan, Sunil. (2024). Determinants of Digitalization: Evidence from Asia and The Pacific Countries. Digital Transformation and Society. 3. 10.1108/DTS-10-2023-0097).
10. Orlova, D.R. Analiz i sopostavlenie urovnya bezrabotitsy i inflatsii v vedushix stranax mira i v Rossii/ D.R.Orlova, E.S.Kopsidi// Kreativnaya ekonomika.-2024.T.18,№10.-s.2569-2586.- DOI 10.18334/ce.18.10.121724
11. Panakaje, & Parvin, S M Riha & Bhagwath, Arun & Siddiq, Abbokar & Irfana, Shakira & A, Yatheen. (2025). Measuring socio-economic development of rural households: scale development. Cogent Social Sciences. 11. 10.1080/23311886.2025.2473766
12. Stavitskiy, Andriy & Kharlamova, Ganna & Komendant, Olena & Andrzejczak, Jarosław & Nakonieczny, Joanna. (2021). Methodology for Calculating the Energy Security Index of the State: Taking into Account Modern Megatrends. Energies. 14. 3621. 10.3390/en14123621
13. Tiwari, Dr. (2024). Role of Data Analytics in Business Decision Making. Knowledgeable Research: A Multidisciplinary Journal. 3. 18-27. 10.57067/0zr57x43